

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ป่าชายเลน เกิดขึ้นตามส่วนต่างๆ ของโลกโดยธรรมชาติ เป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ เป็นที่รวมของพืชและสัตว์นานาชนิด เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ ป่าชายเลนจึงมีความสำคัญและมีคุณประโยชน์มหาศาลทั้งในแง่เศรษฐกิจและระบบนิเวศ เป็นแหล่งผลิตอาหาร พลังงาน ของสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในน้ำ วงจรชีวิตของสัตว์น้ำเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์กับป่าชายเลนอย่างมาก ทั้งในด้านเป็นที่อยู่อาศัย แหล่งเพาะพันธุ์ ในแง่เศรษฐกิจมนุษย์ใช้ประโยชน์จากพันธุ์ไม้ป่าชายเลนเพื่อการเผาถ่าน การประมง การก่อสร้าง สมุนไพร รวมถึงใช้เป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจหลายชนิด เช่น ปลากระพง ปลาเก๋า กุ้งกุลาดำ กุ้งแช่บ๊วย และหอยแมลงภู่ เป็นต้น ในแง่ของระบบนิเวศ ป่าชายเลนคือถิ่นที่อยู่อาศัยที่มีความสมดุลของพืชพันธุ์และสัตว์นานาชนิด และเป็นปราการด่านแรกระหว่างบกกับทะเลที่จะช่วยดักตะกอนและกั้นกรองมลพิษบนบกไม่ให้ไหลลงไปสร้างความเสื่อมโทรมให้กับชายฝั่งและทะเลเป็นเสมือนกำแพงป้องกันการพังทลายของชายฝั่งจากกระแสน้ำและลมทะเล (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. ม.ป.ป.) ดังนั้นป่าชายเลนจึงที่มีความสำคัญต่อชีวิตของประชาชนและเศรษฐกิจของประเทศ

ในปัจจุบันพื้นที่ป่าชายเลนตามธรรมชาติของไทย ถูกบุกรุกทำลายและเปลี่ยนแปลงเพื่อประโยชน์ด้านต่าง ๆ โดยมีสาเหตุเนื่องจากจำนวนของประชากรที่เพิ่มขึ้น การใช้พื้นที่เป็นที่อยู่อาศัย การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำที่อาศัยเทคโนโลยี และสารเคมีต่างๆ อีกทั้งการขยายตัวทางเศรษฐกิจโดยใช้พื้นที่เพื่อการเกษตรกรรมและการอุตสาหกรรม เป็นต้น การใช้พื้นที่ป่าชายเลนดังกล่าวจึงเป็นสาเหตุที่ทำให้พื้นที่ป่าชายเลนลดลง สอดคล้องกับการสำรวจเมื่อปี พ. ศ. 2518 มีพื้นที่ป่าชายเลนโดยประมาณ 1,954,375 ไร่ แต่จากการสำรวจและการแปลตีความด้วยภาพถ่ายดาวเทียม LANDSAT-5(TM) ครั้งล่าสุดเมื่อปี พ.ศ. 2543 พบว่ามีพื้นที่ป่าชายเลนเหลืออยู่ประมาณ 1,525,990 ไร่ ทั้งนี้เกือบครึ่งหนึ่งของพื้นที่ที่เหลือ คือ ประมาณ 720,000 ไร่ มีสภาพที่เสื่อมโทรม

พื้นที่ป่าชายเลนของ ต.ท่าโสม อ.เขาสมิง จังหวัดตราด เป็นพื้นที่ป่าชายเลนที่มีความสำคัญแห่งหนึ่งในภาคตะวันออกของประเทศไทยและต่อชุมชนตำบลท่าโสม ซึ่งในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งทรัพยากรที่มีคุณค่ายิ่ง และมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของประชาชนที่อาศัยอยู่

ในพื้นที่ เนื่องจากเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งอาหาร แหล่งการประกอบอาชีพ ได้แก่ การทำประมง การผลิตถ่านจากไม้โกงกาง ปัจจุบันพื้นที่ป่าได้ถูกแผ้วถางเพื่อแปรสภาพเป็นบ่อเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ทำนา กุ้ง ร้านอาหาร ร้านค้า และโรงงานอุตสาหกรรม ตลอดจนการพัฒนาพื้นที่ป่าให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว การกระทำดังกล่าวได้รุกรานเข้าไปในพื้นที่ป่าชายเลนและทะเล ซึ่งล้วนแต่เป็นการทำลายที่อยู่อาศัยของนกและแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ ส่งผลกระทบต่อสมดุลของระบบนิเวศป่าชายเลนเป็นอย่างมาก (สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. 2542)

จากปัญหาที่ได้กล่าวมาข้างต้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ประชาชนในพื้นที่ต้องตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ทั้งหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง จะต้องดูแล ช่วยเหลือ ส่งเสริมให้ประชาชนให้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนให้มากขึ้น โดยมุ่งเน้นส่งเสริมให้ประชาชนในพื้นที่ที่มีความรักและมีความหวงแหนต่อทรัพยากรป่าชายเลน อันเป็นสมบัติส่วนรวมของประเทศชาติอย่างจริงจัง โดยยึดหลักการบริหารจัดการตามแนวทางที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันและตามแนวทางนโยบายของรัฐบาลที่มุ่งยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนที่จะส่งผลต่อการอนุรักษ์ป่าชายเลนของพื้นที่ตำบลท่าโสม ซึ่งการอนุรักษ์ป่าชายเลนสามารถอำนวยความสะดวกต่อประชาชนได้อย่างยั่งยืน จึงจำเป็นที่จะต้องกำหนดแนวทางและเครื่องมือที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ (กรมป่าไม้. 2545) เพื่อให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 ที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการ รวมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เป็นหลัก ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัยสามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบพื้นที่ป่าชายเลน เพื่อประกอบการพิจารณาหาแนวทางในการแก้ไข ปรับปรุง ส่งเสริม สนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ และเพื่อเป็นแนวทางในการวางแผนการพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนดังกล่าวให้คงอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์เพื่อที่จะได้มีศักยภาพในการที่จะอำนวยความสะดวกทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่ประชาชนในพื้นที่และสังคมโดยรวมทั้งประเทศได้อย่างสูงสุดและยั่งยืนสืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าชายเลน ตำบลท่าโสม อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด
2. เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลนในพื้นที่ป่าชายเลน ตำบลท่าโสม อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด

3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการอนุรักษ์ป่าชายเลน ตำบลท่าโสม อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด

ประโยชน์ของการวิจัย

1. สามารถนำผลที่ได้จากการศึกษามาเป็นข้อมูลและเป็นแนวทางในการประชาสัมพันธ์ และให้ความรู้กับประชาชนเพื่อให้เกิดความเข้าใจและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ระบบนิเวศน์ป่าชายเลนมากขึ้น
2. สามารถนำมาเป็นแนวทางในการวางนโยบายด้านการวางแผนเพื่อการบูรณาการให้เกิดความยั่งยืนในการใช้และอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน

ขอบเขตของการวิจัย

1. ด้านพื้นที่

ศึกษาประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ตำบลท่าโสม อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด จำนวน 5 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านท่าโสม หมู่ที่ 2 บ้านคลองสอก หมู่ที่ 3 บ้านสลัก หมู่ที่ 4 บ้านอ่างกะปอง หมู่ที่ 5 บ้านน้ำตกดตำบลท่าโสม อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด

2. ด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในท้องที่ตำบลท่าโสม อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด จำนวน 5 หมู่บ้าน รวมจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 1,190 ครัวเรือน

3. ด้านเนื้อหา

ศึกษาในด้านสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน และศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าชายเลน ตำบลท่าโสม อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด เท่านั้น

4. ด้านเวลา

โดยทำการศึกษาระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2551 ถึงเดือนกันยายน 2552

ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

1. ตัวแปรต้น (independent variables)

- 1.1 เพศ
- 1.2 อายุ
- 1.3 ระดับการศึกษา
- 1.4 จำนวนสมาชิกในครัวเรือน
- 1.5 ระยะเวลาการตั้งถิ่นฐาน
- 1.6 อาชีพหลัก
- 1.7 รายได้ของครัวเรือน
- 1.8 ขนาดพื้นที่ถือครอง
- 1.9 การเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม
- 1.10 การได้รับการฝึกอบรม
- 1.11 ประสบการณ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้
- 1.12 ประสบการณ์การทำงานกับเจ้าหน้าที่
- 1.13 ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชายเลน

2. ตัวแปรตาม (dependent variables)

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลนพื้นที่ ตำบลท่าโสม อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด

นิยามศัพท์เฉพาะ

การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนหรือกลุ่มบุคคลมีโอกาสได้ร่วมศึกษาปัญหา ร่วมวางแผนงาน ร่วมปฏิบัติงาน และร่วมตรวจสอบติดตามและประเมินผลงาน ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าเลน ตำบลท่าโสม อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด

การอนุรักษ์ หมายถึง การมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ รู้จักใช้ทรัพยากรป่าชายเลนที่มีอยู่อย่างเหมาะสม ใช้ด้วยวิธีการสงวน หรือเก็บรักษาทรัพยากรที่หายากเอาไว้เป็นการใช้อย่างชาญฉลาดให้เกิดประโยชน์สูงสุดและใช้ได้นานที่สุด รวมทั้งป้องกันมิให้เกิดการสูญเสียในการใช้ทรัพยากรป่าชายเลน ตำบลท่าโสม อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด

ระยะเวลาการตั้งถิ่นฐาน หมายถึง จำนวนปีที่อยู่อาศัยหรือตั้งถิ่นฐานในท้องที่ที่อาศัยอยู่ในปัจจุบัน ของประชาชนกลุ่มตัวอย่างตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน มีหน่วยนับเป็นปี

อาชีพหลัก หมายถึง หน้าที่การงาน ภาระ หรือความรับผิดชอบ อันนำมาซึ่งรายได้สูงสุด หรือก่อให้เกิดผลตอบแทนที่มีลักษณะเป็นประจำของครัวเรือนประชาชนกลุ่มตัวอย่าง

รายได้ของครัวเรือน หมายถึง รายได้ที่เป็นตัวเงินทั้งหมดรวมกันของสมาชิกในครัวเรือนจากการประกอบอาชีพเป็นรายปีโดยประมาณ ซึ่งยังมิได้มีการหักค่าใช้จ่ายของครัวเรือนประชาชนกลุ่มตัวอย่าง

ขนาดพื้นที่ถือครอง หมายถึง จำนวนที่ดินที่อยู่ในความครอบครอง เพื่อใช้ในการประกอบอาชีพและเป็นที่อยู่อาศัย ทั้งที่มีเอกสารสิทธิ์ และไม่มีเอกสารสิทธิ์ของประชาชนกลุ่มตัวอย่าง

การเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม หมายถึง การที่ประชาชนกลุ่มตัวอย่างได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ที่ทางราชการหรือประชาชนภายในหมู่บ้านจัดตั้งขึ้น เพื่อการดำเนินกิจกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดร่วมกัน ทั้งนี้ ให้หมายความรวมถึงกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติด้านต่าง ๆ ด้วย

การได้รับการฝึกอบรม หมายถึง การเคยเข้ารับการฝึกอบรมโดยการฝึกฝน การรับรู้ รับฟัง ซึ่งเป็นหลักสูตรการปลูก การดูแล การบำรุง หรือหลักสูตรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับด้านป่าไม้ ของประชาชนกลุ่มตัวอย่าง

ประสบการณ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง การที่ประชาชนกลุ่มตัวอย่างเคยมีส่วนร่วมดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เช่น การปลูกต้นไม้วันสำคัญต่าง ๆ การรณรงค์ปลูกป่า การประชาสัมพันธ์ด้านป่าไม้ หรือการดำเนินกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ประสบการณ์การทำงานกับเจ้าหน้าที่ หมายถึง การที่ประชาชนในพื้นที่เคยได้ร่วมคิดวางแผน ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมใช้ประโยชน์ และร่วมติดตามประเมินผล หรือเคยร่วมดำเนินกิจกรรมอื่น ๆ กับเจ้าหน้าที่หน่วยงานต่าง ๆ ของภาครัฐ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ ป่าเลน ตำบลท่าโสม อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด

ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชายเลน หมายถึง ระดับความรู้ในด้านต่าง ๆ ของประชาชนกลุ่มตัวอย่าง เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรป่าชายเลนพื้นที่ ป่าเลน ตำบลท่าโสม อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราดที่มีอยู่อย่างเหมาะสม รู้จักใช้ด้วยวิธีการสงวน หรือเก็บรักษาที่หายากเอาไว้ เป็นการใช้อย่างชาญฉลาดให้เกิดประโยชน์สูงสุดและใช้ได้ยาวนานที่สุด

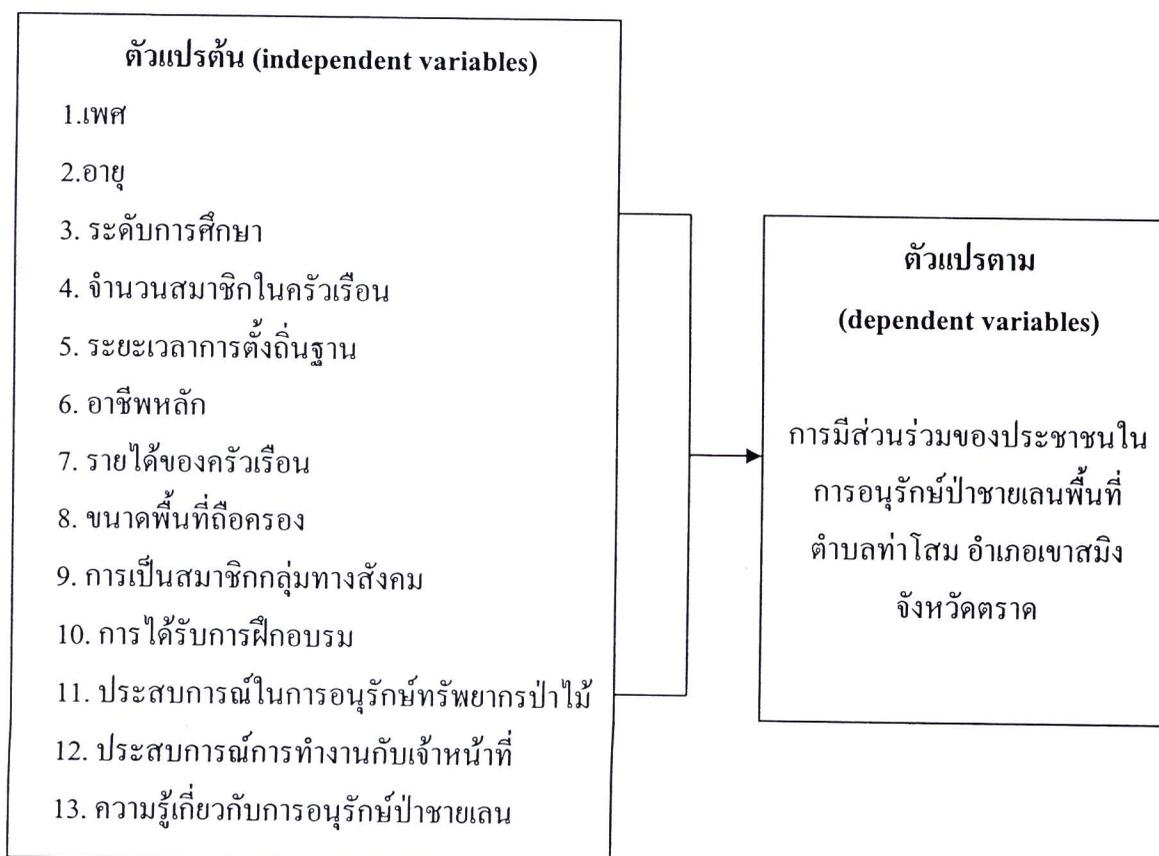
มีส่วนร่วมศึกษาปัญหา ร่วมวางแผน หมายถึง ลักษณะของการเข้าไปมีส่วนร่วมศึกษาปัญหา และการร่วมวางแผนของประชาชนกลุ่มตัวอย่าง เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรป่าชายเลนพื้นที่ ป่าเลน ตำบลท่าโสม อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด ที่มีอยู่อย่างเหมาะสม

มีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน หมายถึง การเข้าไปมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน การทำงานของประชาชนกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรพื้นที่ ป่าเลน ตำบลท่าโสม อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด

มีส่วนร่วมตรวจสอบติดตามและประเมินผล หมายถึง การเข้าไปมีส่วนร่วมการตรวจสอบการทำงาน การติดตามและประเมินผล ของประชาชนกลุ่มตัวอย่าง เกี่ยวกับการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรพื้นที่ป่าเลน ตำบลท่าโสม อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด

กรอบแนวคิดในการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ตั้งกรอบแนวคิดในการศึกษา โดยใช้แนวทางการกำหนดตัวแปรที่ได้จากการตรวจสอบเอกสารผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังปรากฏกรอบแนวคิดในการศึกษา ตามภาพที่ 1.1

ภาพที่ 1.1 ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต้นกับตัวแปรตาม

สมมติฐานในการวิจัย

จากกรอบแนวคิดในการศึกษา สามารถนำมากำหนดเป็นสมมติฐานของการวิจัยได้ดังนี้
สมมติฐานที่ 1 เพศ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลนพื้นที่ตำบลท่าโสม อ.เขาสมิง จ.ตราด

สมมติฐานที่ 2 อายุ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลนพื้นที่ตำบลท่าโสม อ.เขาสมิง จ.ตราด

สมมติฐานที่ 3 ระดับการศึกษา มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลนพื้นที่ตำบลท่าโสม อ.เขาสมิง จ.ตราด

สมมติฐานที่ 4 จำนวนสมาชิกในครัวเรือน มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลนพื้นที่ตำบลท่าโสม อ.เขาสมิง จ.ตราด

สมมติฐานที่ 5 ระยะเวลาการตั้งถิ่นฐาน มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลนพื้นที่ตำบลท่าโสม อ.เขาสมิง จ.ตราด

สมมติฐานที่ 6 อาชีพหลัก มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลนพื้นที่ตำบลท่าโสม อ.เขาสมิง จ.ตราด

สมมติฐานที่ 7 รายได้ของครัวเรือน มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลนพื้นที่ตำบลท่าโสม อ.เขาสมิง จ.ตราด

สมมติฐานที่ 8 ขนาดพื้นที่ถือครอง มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลนพื้นที่ตำบลท่าโสม อ.เขาสมิง จ.ตราด

สมมติฐานที่ 9 การเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลนพื้นที่ตำบลท่าโสม อ.เขาสมิง จ.ตราด

สมมติฐานที่ 10 การได้รับการฝึกอบรม มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลนพื้นที่ตำบลท่าโสม อ.เขาสมิง จ.ตราด

สมมติฐานที่ 11 ประสบการณ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลนพื้นที่ตำบลท่าโสม อ.เขาสมิง จ.ตราด

สมมติฐานที่ 12 ประสบการณ์การทำงานกับเจ้าหน้าที่ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลนพื้นที่ตำบลท่าโสม อ.เขาสมิง จ.ตราด

สมมติฐานที่ 13 ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชายเลน มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลนพื้นที่ตำบลท่าโสม อ.เขาสมิง จ.ตราด